

Handlingsplan for audiovisuelt arkivmateriale. Bakgrunnsdokument

En økende del av vår felles hukommelse er dokumentert som lyd- eller filmopptak. Dokumentene er viktige bidrag til kunnskap om immateriell kulturarv og samfunnsforståelse. Eksempler er upubliserte opptak, som intervjuer med tidsvitner, folkemusikk- og dans, håndverksteknikker og muntlig fortellertradisjon. Dette unike materialet er lagret på forgjengelige medium. Det haster å digitalisere det, for å bevare kunnskapen før den går tapt.

Hva er audiovisuelle arkiv?

Lyd og film inngår i Arkivlovens definisjon av dokument: «ei logisk avgrensa informasjonsmengd som er lagra på eit medium for seinare lesing, lyding, framsyning eller overføring» (1). Audiovisuelt materiale er et samlebegrep for alle typer analoge og digitale lyd- og levende bildefestinger. Det kan være lyd og film i samme opptak, eller separate lyd- eller filmopptak. Arkivverket har fire definisjoner av arkiv (2). Audiovisuelt materiale kan inngå som en serie i et arkiv, eller arkivet kan hovedsakelig bestå av denne type materiale. Institusjoner som primært forvalter audiovisuelt materiale omtales gjerne som lydarkiv (3). Innen privatarkivsektoren forvaltes audiovisuelt materiale av ulike arkivinstitusjoner, inkludert museer, bibliotek, stiftelser, nasjonale institusjoner, lokalhistoriske samlinger og universiteter. Disse rapporterer til arkivstatistikken for arkiv, bibliotek og museum.

Det audiovisuelle materialet er skapt gjennom innsamling- og dokumentasjonsarbeid, samt donasjoner fra private aktører. Den tekniske utviklingen har gitt en stor variasjon i typer lagringsmedium fram til dagens digitalt skapte filer. Det eldste norske spillbare fonografopptaket er fra 1889 (4), etterhvert kom kommersielle 78-plater, vinylplater, magnetisk lydbånd og kassetter, og digitale lydbærere som CD og MiniDisc. Utviklingen for filmmateriale har gått via (5) blant annet nitratfilmer, 8- og 16mm filmer, forskjellige videoformat (f.eks. VHS, u-matic, video8, betacam) og DV-tape. Digitalt skapte filer har også stor variasjon i format og oppløsning.

Manglende oversikt - behov for bevaringsplan

Pliktavleveringsloven gjelder allment tilgjengelige dokument og sørger for at publisert audiovisuelt materiale blir avlevert til Nasjonalbiblioteket. De har som mandat å digitalisere, bevare og gjøre materialet tilgjengelig. Upublisert materiale i privatarkiv er ikke omfattet av verken pliktavleveringsloven eller arkivloven. Arkivloven og forskriftene skiller mellom offentlige arkiv og privatarkiv. Ut fra regelverket har Arkivverket et hovedfokus på offentlige arkiv, men de har også ansvar for privatarkiv. Selv om audiovisuelle opptak er et spesielt sårbart materiale, nevnes ikke dette feltet i Arkivverkets strategi for privatarkiv i perioden 2015-2020 (6). Det finnes ikke en nasjonal bevaringsplan for denne typen materiale.

Arkivstatistikken for ABM-institusjoner (7), som ble overført til Arkivverket i 2015, er mangelfull både for audiovisuelt arkivmateriale og i forhold til arkivinstitusjoner som forvalter denne typen materiale. Dette har følgende årsaker:

- Standarden for innrapportering til statistikken har variert de siste årene
- Det er manglende kjennskap til institusjoner / organisasjoner som forvalter audiovisuelt materiale
- Institusjonene kjenner ikke alltid omfanget av sine arkiv
- Rapporteringen er vanskelig for institusjoner som mangler kompetanse på, eller avspillingsutstyr for, lyd og film.

Rapportering til statistikken krever ressurser og kompetanse. Mange av de institusjonene som oppbevarer privatarkiv drives gjennom deltidsstillinger eller frivillig innsats, og de ser ikke alltid nødvendigheten av rapportering når det mangler en nasjonal koordinator på feltet. Enkelte fylker har utviklet regionale bevaringsplaner for privatarkiv som et ledd i privatarkivstrategien, og noen av disse planene beskriver lyd- og audiovisuelt materiale. Noen nasjonale institusjoner har gått sammen om å skrive verneplaner for lyd (8) og levende bilder (9). Verneplanene gjelder hovedsakelig offentlig publisert materiale. Det trengs en nasjonal kartlegging av hvilke institusjoner som forvalter audiovisuelt arkivmateriale, hva materialet består av samt hvilke medier det er lagret på. Kulturrådet har tatt initiativ til et pilotprosjekt om kartlegging av audiovisuelt materiale innen feltet folkemusikk og folkedans (de 18 virksomhetene i Nettverk for norske folkemusikkarkiv), med overføringsverdi for hele det audiovisuelle feltet. Arkivverket vil ha økt fokus på audiovisuelt materiale i arkivstatistikken for 2018.

Behov for nasjonal koordinering

Allerede i 2008 ble det slått fast i *Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv*, (10) at «Digitalisering av film er kompetanse- og ressurskrevende, noe som taler for en sterk grad av spesialisering. Film og video bør prioriteres i digitaliseringssammenheng, dels av bevaringshensyn, og dels fordi det etter hvert kan blir en utfordring å fremskaffe utstyr. Mangelen på digitale kataloger på filmområdet taler for større innsats og effektivitet i katalogiseringsarbeidet.» Det planlagte digitaliseringsrådet ble ikke utnevnt, og tiltaksmidlene ble ikke bevilget.

Det haster å finne løsninger for bevaring av audiovisuelt materialet før det går tapt. For å få til dette trengs en nasjonal koordinator for audiovisuelt arkivmateriale. Ingen koordinerer feltet i dag. Kulturdepartementet har gitt Nasjonalbiblioteket i oppgave å være den nasjonale arkivinstitusjonen for pop og rock, og norskpublisert film samt verne og publisere den norske klassiske musikken (10). Nasjonalbiblioteket har kompetanse på sikker lagring av analoge lyd- og filmopptak. Andre institusjoner kan få utført digitalisering av lydopptak hos Nasjonalbiblioteket (5.2.3.5. i 10), men med dagens mandat og gjeldende samlings- og bevaringspolitikk digitaliserer Nasjonalbiblioteket ikke analoge lyd- og filmopptak uten å overta rettighetene til materialet. Dette er problematisk da det kan være i strid med inngåtte avtaler for materialet og prinsipper for forvaltning av privatarkiv, samt arkivinstitusjonenes ønske om å formidle materialet. For flere institusjoner som forvalter privatarkiv er det viktig å ha en lokal forankring for formidling og bruk av materialet. For eksempel er flertallet av norske folkemusikkarkivarer utøvende musikere, med stor musikkfaglig kompetanse som brukes i formidling av materiale til andre utøvere eller publikum. Gjennom trading utført av folkemusikkarkivarene bidrar arkivet til å bevare og videreformidle den immaterielle kulturarven. Kulturdepartementets ansvarsfordeling for bevaring og formidling av videoinstallasjoner, der Nasjonalbiblioteket har ansvar for bevaring og Nasjonalmuseet ansvar for formidling (10), kunne være en modell også for andre typer arkivmateriale.

Flere uformelle nettverk eksisterer for kompetansedeling, som Norsk lydarkivkonferanse (11) siden 1993 og Nettverk for folkemusikkarkiv (12) siden 2008. Arkivforbundets privatarkivkonferanse i 2017 satte fokus på lydarkiv. Manglende nasjonalt ansvar fører til at flere aktører forsøker å løse store nasjonale utfordringer gjennom mindre prosjekter, uavhengig av og parallelt med hverandre. Det er også problematisk at ledende institusjoner følger forskjellige standarder. Arkivverkets godkjente standarder for avlevering av lyd- og filmmateriale innen offentlig forvaltning (13) er forskjellig fra Nasjonalbibliotekets standard som følger anbefalingene fra *The International Association of Sound and Audiovisual Archives* (IASA) (14) om bevaring. Nasjonalt ansvar må avklares, da dette vil påvirke organisering av arbeidsfordeling og kompetansebehov mellom nasjonalt, regionalt og lokalt nivå, og i forhold til den enkelte privatarkivinstitusjonen.

Kulturarven må digitaliseres før den går tapt

Det haster med en nasjonal kartlegging med risikovurdering av audiovisuelt arkivmateriale i bevaringsinstitusjonene. Lagringsmedium for analoge audiovisuelle opptak er sårbare og materialet vil gå tapt om man ikke digitaliserer for å bevare innholdet (15). Avspillingsutstyret er også sårbart og kan begrense avspilling/ visning av opptak for formidling og tilgjengeliggjøring. Virksomheter som ikke er spesialisert på lyd og film mangler avspillingsutstyr for å vurdere bevaringsverdien i avlevert materiale. Avspillingsenhetene går fortløpende ut av markedet (f.eks. filmframviser, kassettpiller, videospiller og MiniDisc). Avspilling av digitale opptak begrenses av tilgang til program og programvarene som går ut av markedet.

Digitalisering har så langt først og fremst omfattet skanning av papirdokumenter (10). Digitalisering av kulturarven som er festet til lyd- og filmopptak begrenses av flere faktorer: Det vil blant annet kreves ressurser utover den enkelte arkivinstitusjons driftsmidler. Mange institusjoner har ikke nødvendig utstyr og kompetanse til å utføre digitalisering av det audiovisuelle materialet. Det er også utfordringer knyttet til sikring av digitale filer. Nasjonalbiblioteket har kompetanse på langtidslagring av digitale filer, og de har fått mandat til å tilby digital deponering til selvkostpris. De tilbyr, som en prøveordning fra 2017, langtidslagring av det formatet som leveres inn, som en bitbank. Det blir derfor den enkelte arkivinstitusjonens ansvar at filene har et format som kan leses av i fremtiden. Digitalt bevaringsformat bør være ukomprimerte eller tapsfri transkodete filformat med åpen kildekode for å sikre framtidig avspilling.

Faren for at materiale skal gå tapt økes gjennom at svært få arkivinstitusjoner har egnede arkivmagasiner for bevaring av audiovisuelt materiale. Dette ble slått fast allerede i 1997 i Verneplan for lydarkiv (4, s. 84). Det er sannsynlig at deler av kulturarven allerede har gått tapt. Arkivverket har ikke fullt ut kartlagt sitt audiovisuelle arkivmateriale og har ikke magasinkapasitet til å ta imot deponeringer av denne typen materiale. Nasjonalbiblioteket har kompetanse på sikker lagring av analoge lyd- og filmopptak, men med dagens mandat og gjeldende samlings- og bevaringspolitikk tar de ikke imot deponering av analoge lyd- og filmopptak uten å overta rettighetene til materialet. Dette er problematisk da det er i strid med inngåtte avtaler for materialet og prinsipper for forvaltning av privatarkiver, samt arkivinstitusjonenes ønske om selv å formidle materialet.

Digitalisering vil lette formidling av kulturarven

Digitalisering av audiovisuelt materiale bevarer innholdet for fremtiden og letter formidling av materialet for brukerne. Det vil gi mulighet for åpne delingsløsninger for bruksformater av materiale som er godkjent for offentlig publisering jfr. åndsverkloven, nærstående rettigheter og arkiv-etiske retningslinjer. Det er i dag flere privateide fagsystemer for katalogisering, og institusjonenes bruk av ulike systemer fører til forskjellig registrering av metadata for audiovisuelt materiale.

Informasjonssystemet Asta brukes av mange, inkludert offentlige arkivinstitusjoner. Enkelte museer som forvalter privatarkiv benytter enten Asta eller Primus. I tillegg finnes det tilpassede fagsystemet FIOLO som flere folkemusikkarkiver benytter. FIOLO er en relasjonsbasert database med et høyere detaljnivå på metadata for audiovisuelt materiale enn Asta og Primus. Ingen av systemene dekker dagens behov (16). Det trengs et moderne katalogsystem som ivaretar nivået av allerede innsamlet metadata, og som også inkluderer avspillingsfunksjon for digitale filer. Stiftelsen Asta har foreløpig ikke stor nok etterspørsel etter en slik modul. KulturIT har som strategi å forbedre lyd- og filmmodulen i Primus, og er orientert om at Norsk rikskringkasting og Nasjonalbiblioteket har startet et samarbeid om å utvikle et nytt katalogsystem for sine lyd- og filmarkiv. Piloten er å etablere et felles digitalt arkiv for folkemusikk. Systemet bruker åpen kildekode og intensjonen er å utvikle en programvare som blir tilgjengelig for andre arkivinstitusjoner. Lokale implementeringer med eksport av data bør koordineres og støttes av en nasjonal instans.

Referanser

- 1 Arkivlova, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-126?q=arkiv>
- 2 Arkiv-begrepet har flere betydninger: enkeltarkiv, oppbevaringssted for arkiv, organisatorisk enhet som utfører oppgaver knyttet til arkiv, og arkivdepot (<https://www.arkivverket.no/forvaltning-og-utvikling/ord-og-begreper>)
- 3 The International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA) definerer primæroppgaven til lydarkiv som: opptak, dokumentasjon, tilgjengeliggjøring og ivaretagelse, <https://www.iasa-web.org/tc03/1-task-sound-archives>
- 4 Verneplan for norske lydfestinger 1997, <http://www.nb.no/nbsok/nb/8e8e281ccd33a9989c2a952840c23d8f.nbdigital?lang=no#0>
- 5 Verneplan for levende bilder i Norge (2001), <http://org.uib.no/nordiki/Verneplan.pdf>
- 6 Strategi for privatarkivfeltet i Norge: <file:///C:/Users/maritstr/Downloads/Arkivverkets%20privatarkivstrategi%202015-2020.pdf>
- 7 Arkivstatistikk: <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/tall-og-data-statistikk>
- 8 Verneplan for norske lydfestinger, 1997, Norsk lydinstutt, Nasjonalbiblioteket, Norsk rikskringkasting og Norsk lydarkiv s. 85, <http://www.nb.no/nbsok/nb/8e8e281ccd33a9989c2a952840c23d8f.nbdigital?lang=no#0>
- 9 Verneplan for levende bilder i Norge ,2001, Nasjonalbiblioteket, Norsk filminstutt og Norsk rikskringkasting, <http://org.uib.no/nordiki/Verneplan.pdf>
- 10 Lydarkivkonferansen: <http://lydarkiv.no/historikk/>
- 11 Nettverk for norske folkemusikkarkiv <http://www.folkemusikkarkivet.net/>
- 12 Forskrift om utfyllende tekniske og arkivfaglige bestemmelser om behandling av offentlige arkiver, § 8-17.Godkjente dokumentformater ved levering og deponering: https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1999-12-01-1566/KAPITTEL_8#§8-17
- 13 Technical Guidelines: <https://www.iasa-web.org/technical-guidelines>, Audio Specific Storage: <https://www.iasa-web.org/tc04/data-or-audio-specific-storage>, Pliktavlevering Nasjonalbiblioteket: <https://www.nb.no/for-utgivere/pliktavlevering>
- 14 Handling and Storage of Audio and Video Carriers: <https://www.iasa-web.org/tc05/handling-storage-audio-video-carriers>, Aksdal, Lønnestad, Thedens (2013) Situasjonen for de norske folkemusikkarkivene: http://www.folkemusikkogfolkedans.no/images/Situasjonen_for_norske_folkemusikkarkiv_10.12_ferdig.pdf s. 31, Bråten 2016 Lyden av Norge, kronikk i Museumsnytt 2 og Klassekampen 7. mars, Kjus 2017 Kulturarv til å rømme av, kronikk i Dagsavisen 13. januar, Viken (2017) Challenges in safeguarding Intangible Cultural Heritage through digitization of audio-visual, archival material, MEMORIAMEDIA Review 1. Art.6., <http://review.memoriamedia.net/index.php/challenges-in-safeguarding-intangible-cultural-heritage-through-digitization-of-audio-visual-archival-material>
- 15 Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv, St.m. 24 2008-2009: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-24-2008-2009-/id555254/>
- 16 Viken (2014) Fremtidens folkemusikkarkiv. Digitale utfordringer: <http://www.folkemusikkogfolkedans.no/images/FremtidensFolkemusikkarkiv-DigitaleUtfordringer.pdf>